

KICHIK MAKTAB YOSHDAGI BOLALARNING XOTIRASINI TEST, METODIKALAR YORDAMIDA O'RGANISH

Madaminova Nargiza Qurbanbayevna

*Berdoq nomidagi Qoraqolpoq Davlat Universiteti
Sa'natshunoslik fakulteti. Psixologiya va Pedagogika Kafedrası.*

Amaliy psixologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Bolalarning xotirasini o'rganish. Xotirasi sust rivojlangan bolalar bilan shugullanish. Xotirani rivojlantirish bo'yicha turli o'yin va texnologiyalardan foydalanish.

Kalit so'zlar: Test, metodika, D.B.Elkonin, kuzatuv, eksperiment, so'rov, proyektiv metodlar. J.Piaje

Xotira – inson nerv tizimining eng muhim funksiyalaridan biridir. Xotiraning buzilishida inson hayoti davomida diskomfort sezadi va bu jiddiy nevrozlar, depressiyalarga olib keladi. Agar xotiraning buzilishi davom etib ketaversa, insonni mehnat qilish qobiliyatidan mahrum etib, nogironlikka olib keladi. Xotira bilan bog'liq muammolarga hatto bolalar ham duch kelishadi. Bunday muammolarni e'tibordan chetda qoldirish kerak emas, chunki inson kelajakdagi hayotiy qobiliyatlari xotira bilan chambarchas bog'liq. Bolalar xotirasi pasayganda o'qishdan ortda qoladi, ta'lim olish muassasalariga borgisi kelmaydi, bola asabiy, jaxldor va yig'loqi bo'lib qoladi. Jarayonni o'tkazib yuborgandan keyin qaytarish qiyin, shuning uchun erta davrlarda davo choralarini ko'rish zarur. Bolalar psixologiyasini kuzatgan psixolog olim D.Elkonin aytganidek; "bola jarniyat a'zosi va shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning psixikasi rivojlanib, olamni aks ettirish qobiliyati go'daklikdan yetuklik davrigacha murakkablashib va takomillashib boradi".[1].

Dastlab, maktab o'quvchilari eng oddiy usullardan foydalanadilar-materialni uzoq vaqt tekshirish, materialni qismlarga ajratishda takroriy takrorlash, qoida tariqasida, semantik birliklarga to'g'ri kelmaydi. Yodlash natijalarini o'z-o'zini boshqarish tan olish darajasida amalga oshiriladi: masalan, birinchi sinf o'quvchisi matnga qaraydi va uni yodlaganiga ishonadi, chunki u tanishlik tuyg'usini boshdan kechiradi. 3 va 4-sinf o'quvchilari o'z-o'zini nazorat qilishni rivojlantirishda sezilarli va sifatli o'zgarishlarga ega. 3-4-sinf o'quvchilarining o'zini o'zi boshqarishning birinchi o'ziga xos xususiyati shundaki, ular asosan tanib olishga emas, balki ko'paytirishga tayanadi (ular baland ovozda gapirishadi yoki eslab qolganlarini yozadilar).

O'z-o'zini boshqarishning ikkinchi xususiyati shundaki, bu yoshdagi bolalarda u yodlash vazifasiga qarab o'zgaradi va farqlanadi. Ba'zi hollarda maktab o'quvchilari doimiy tekshiruvga murojaat qilishadi va materialni to'liq takrorlashadi (masalan, qoidalarni yodlashda); boshqalarda — tanlab olish uchun: ular asosiy fikrlarni, eng

qiyin joylarni va ba'zi tafsilotlarni qanday eslab qolishlarini tekshiradilar. Bularning barchasi shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich maktabni tugatgunga qadar o'quvchilarni yodlashda o'z-o'zini boshqarish muhim ahamyatga ega.

"Kichik maktab o'quvchilarining xotirasi maktabgacha yoshdagi bolalar xotirasiga nisbatan ko'proq ongli va uyushgan. Boshlang'ich maktab yoshida semantik xotiradan ko'ra vizual-majoziy xotira yanada rivojlangan. Bolalar aniq narsalarni, yuzlarni, faktlarni, ranglarni, voqealarni yaxshiroq eslashadi. Buning sababi shundaki, boshlang'ich sinflarda o'qish paytida juda ko'p aniq, haqiqiy materiallar beriladi, bu vizual, majoziy xotirani rivojlantirishga yordam beradi".[2].

Kichik maktab yoshdagi bolalarning xotirasi juda yaxshi rivojlangan bo'ladi. Bolalar shu davrda atrofdagi narsa va hodisalarni xotirasida yaxshi eslab qoladi. Maktabga borgan bolalar ustozlarning aytgan gaplarni yaxshi eslab qoladi. Qanday darslar qaysi fandan qanaqa dars berilgani haqida ham eslab qolishadi. Aksariyat bolalar esa tez unutilib qolishadi. Maktab psixologining kuzatuv ostida bo'lishadi. Psixolog esa test metodikalar orqali qaysi o'quvchining xotirasi qay darajada rivojlanganligini aniqlaydi.

"Kichik maktab yoshdagi tafakkurning xususiyatlaridan biri narsalarning ba'zi belgilari doimiylikni payqab olmaslikdir. Bolalar tafakkurining bu xususiyatini shveycariyalik J. Plaje o'rgangan. Narsa va hodisalarning xossalari, qonuniyatlariga ko'ra muhim belgilarga asoslanib umumlashtirish xususiyati esa keyinroq shakllana boshlaydi. Bolalar ancha vaqtgacha predmetlarning muhim va nomuhim belgilarini ajrata olmay qiynaladilar. Shuning uchun tushunchani to'g'ri umumlashtirish usullarini o'rgatish kerak".[3].

Bolani o'rganish asosan ikkita usulda o'tkaziladi. Bular "ko'ndalangiga kesim" va "uzunasiga kesim" deb nomalanadi. Bu bo'yicha psixolog olib D.B. Elkonin o'zining tadqiqotlarda namoyon qilgan. Olim kichik, o'rta va katta maktab yoshdagi bolalarning psixologiyasini o'rgangan. U bolalarning syujetli-ro'li o'yinlarni ko'rib ularning xulq atvor va xususiyatlarni solishtirgan.

Ko'ndalangiga kesim usulida asosiy e'tibor bolalarning yosh o'rtasidagi farqlarga qaratilishi kerak. Farqlar qancha kichik bo'lsa psixolog olim bolalar o'rtasida xususiyat va xulq atvorni o'rganish va payqash ancha oson bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning xotirasini o'rganishning bir qamcha usullari bor. Kuzatuv, eksperiment, so'rov va proyektiv metodikalar orqali bolalarning xotirasi qay darajada ekanligini aniqlasak bo'ladi.

Kuzatish - psixologik tadqiqotning asosiy empirik metodlaridan biri bo'lib, psixik hodisalarni maqsadga muvofiq va tizimli ravishda idrok etishga asoslangandir. Bu usul orqali bolaning darlarni qay holatda eslab qolishini o'rgansak bo'ladi. Boshqa bolalarning xotirasi bilan solishtirgan holatda.

Eksperiment metodi orqali bolaning faolyat xususiyatlarni aniqlasa bo'ladi. Uning kuzatuvdan asosiy farqi shundaki eksperimentda o'rganilayotgan obektda faol ta'sir

qiladi ularning manipulyatsiyasini amalga oshiradi. Bola bilan o'tkazilayotgan eksperiment uzoq davom etmasligi, unga eksperiment jarayonida o'zgarishlar kiritmaslik kerak. Odatda eksperimentda tadqiqotchidan tashqari eksperiment bayonnomasini to'ldiruvchi shaxs ham ishtirok etadi.

So'rov metodi yordamida bolalarning ularga berilgan savollarga javob berishi hamda o'zining tug'ilgan sana va yillarni xotirasida saqlab qolganmi yoki yo'qligini aniqlasa bo'ladi. Bunga yana qo'shimcha tarzda bolaga eng kamida 5 yoki 10 ta so'z aytib uning esida qolganlarni aytib berishi so'raladi. Shu orqali ham uning xotirasi yaxshi yoki yomonligini aniqlasak bo'ladi. Kichik maktab yoshdagi bolalarning xotirasini proyektiv metodikalar orqali aniqlasak bo'ladi. Buning uchun esa bolalarga har xil rasmlar tushirilgan oq qo'g'oz beriladi yoki ko'rsatiladi.

Masalan faqatgina hayvonlar rasmlardan iborat bo'lgan to'plam bunda necha hayvon borligini yoki bo'lmasa qaysi hayvonlar bor ekanligini aytish so'raladi. Nechtasi eslab qolishiga qarab ularning xotira darajalarni bilish oson bo'ladi. Hayvonlar soni 12 ta bo'lsa shu hayvonlardan 10 tasi yoki 9 tasi bo'lsa xotirasi yuqori darajada, agar 8 ta yoki 6 ta bo'lsa xotirasi o'rta daraja, 5 dan kam bo'lsa xotirasi past daraja deb belgilansa bo'ladi. Kichik maktab yoshdagi bolalarning xotirasini rivojlantirish bo'yicha turli tavsiyalar bilan uning xotirasini rivojlantirsa bo'ladi. Sanash – xotirani kuchaytirish uchun yaxshi mashq. Bu samarali usul bo'lib, 1 dan 20 gacha yoki 20 dan 1 gacha bo'lgan sonlarni parallel ravishda sanash kerak. Masalan: 1, 20, 2, 19, 3, 18 va hokazo. Har kuni ushbu mashqni takrorlab 10 ta songa oshirib boring va 100 gacha yeting. Mashqni uyqudan oldin bajarsangiz ancha samarali bo'ladi. Agar inson sonlarning boshqa tillardagi talaffuzini bilsa, parallel ravishda o'z tili va boshqa tilda sonlarni sanash xotirani tiklashga tezroq yordam beradi.

Suratga qarab o'ynaladigan "10 ta farqni top" mashqi xotirani mustahkamlovchi asosiy o'yinlardan biridir. Buning uchun bolaga yarim daqiqa suratni tomosha qilishiga qo'yib bering. So'ngra ikkinchi suratni ko'rsating. U rasmlar o'rtasidagi tafovutni xotirasiga suyangan holda aniqlay boshlaydi.

Umumlashtirib xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak kichik maktab yoshidagi bolalarning xotirasini rivojlanishida ularga ota ona va ustozning o'rnida katta ahamiyatga ega. Psixolog metodika olish orqali sinfdagi bolalarning xotirasi past yoki o'rta daraja ekanligini aniqlaydi. Ulardan tez-tez metodikalar olib turishi kerak. Hamda ularga jismoniy mashqlar va krasvord test mazayka kabi o'yinchoqlardan foydalangan holda ularning xotirasini rivojlantirish kerak. Ovqat iste'mol qilishiga xotirani mustahkamlovchi mahsulotlardan foydalanish tavsiya etiladi. Ovqatiga oqsillarga boy bo'lgan mahsulotlardan iste'mol qilishi va ko'pincha yong'oq mevalardan iste'mol qilishi ham xotiraning yaxshilanishiga olib keladi. Eng oddiy va mazali bo'lgan, xotirani kuchaytirishga yordam beradigan mahsulot banandir. Shunchaki bolaga och qoringa 1 dona va uyqudan oldin 1 dona banan berish kerak. Banan tarkibiga kiruvchi moddalar miyada qon aylanishi va nerv tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan

tashqari banan iste'mol qilish stress holatidan olib chiqishga ham yordam beradi, stress esa bolalarda xotira susayishining bir sababidir.

O'sib kelayotgan bolaga katta e'tibor berishimiz kerak. Yaxshi xotira rivojlanishida miya uchun katta qon ta'minoti muhim ahamiyatga ega ekanini alohida ta'kidlash joiz. Bu bolaning o'z yoshiga mos keladigan jismoniy faoliyatga ega bo'lishini talab qiladi. Kichik ritorikaning rivojlanishiga ehtiyotkorlik bilan e'tibor qaratish lozim. Barmoqlar uchun maxsus mashqlar miyaning ishini yaxshilashi va natijada xotiraga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi", Z.Nishanova, G.Alimova. M:Toshkent-2006; [4 bet.].
2. Кулагина И.Ю., Коллюцкий В.Н. Возрастная психология: Развитие человека от рождения до поздней зрелости. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 464с.
3. "Yosh davrlar psixologiyasi va pedogogikasi". M:Navoiy-2005 yil 12 bet; M.R.Xalilova.